

**Piotr Oleksyk**

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

## **KOSZTY RYZYKA KREDYTOWEGO BANKU**

### **1. Wstęp**

Działalność kredytowa banku jest w większości banków uznawana za najważniejszą i często umieszczana jako priorytet w strategii banku. Przyczyną takiej sytuacji jest niewątpliwie bardzo wysoka dochodowość produktów kredytowych. Przychody z produktów kredytowych bardzo często są największą częścią struktury wyniku finansowego banków. Podstawowym zadaniem kredytów jest generowanie przychodów ze środków powierzonych bankom przez depozytariuszy, którzy w zamian żądają odsetek. W momencie nadmiaru środków przyjętych jako depozyty pojawia się problem płynności, co świadczy o złym zarządzaniu środkami bieżącymi banku. W takim przypadku bank może nadwyżkę wolnych środków lokować w innych bankach lub też inwestować w papiery wartościowe. Jednak pierwsze rozwiązanie jest o wiele mniej dochodowe niż udzielanie kredytów i może nawet nie wystarczyć na odzyskanie kosztów obsługi tych depozytów. W przypadku papierów wartościowych często występuje ryzyko nieodzyskania środków w nie zaangażowanych. Dlatego najlepszym rozwiązaniem dla banku jest właśnie udzielanie kredytów, z których przychody pozwalają na pokrycie odsetek od depozytów oraz kosztów obsługi depozytów, a także tychże kredytów. Nie oznacza to, że kredyty są najbezpieczniejszymi sposobami inwestowania środków banku i nie są pozbawione ryzyka. W przypadku kredytów występuje najczęściej spotykany i najważniejszy rodzaj ryzyka działalności bankowej – ryzyko kredytowe. Można go zdefiniować jako zagrożenie spłaty kredytu wraz z należnymi odsetkami w terminach wskazanych w umowie kredytowej. W szerszym ujęciu ryzyko kredytowe należy określić jako niebezpieczeństwo niespłacenia zobowiązań przez wierzyciela banku, przy czym za takie zobowiązania należy uznać nie tylko zaciągnięte kredyty, ale także uzyskane gwarancje, poręczenia i akredytywy. Z działalnością kredytową skorelowane są także inne zagrożenia, takie jak: obniżone przychody z

tytułu odsetek spowodowane zmianami stopy procentowej, ryzyko negatywnego kształtowania się kursów w przypadku kredytów udzielonych w walutach obcych, prawdopodobieństwo wystąpienia ryzyka płynności w przypadku opóźnień w spłacie kredytów oraz pogorszenie się możliwości refinansowania.

## 2. Szacowanie ryzyka kredytowego

Ocena zdolności kredytowej przedsiębiorstwa różni się od oceny przeprowadzonej w stosunku do kredytu konsumpcyjnego; dotyczy to zarówno wymaganych informacji, jak i stosowanych metod oceny. Przy udzielaniu kredytów konsumpcyjnych podstawowe znaczenie mają osobiste cechy kredytobiorcy: uzyskiwane dochody, stan majątkowy, sytuacja rodzinna oraz kwalifikacje zawodowe.

W przypadku kredytów dla przedsiębiorstw podstawą oceny staje się bieżąca i perspektywiczna ocena sytuacji ekonomiczno-finansowej, choć i tu występuje zróżnicowanie w zakresie stosowanych metod oceny wynikających m.in. z rodzaju prowadzonej sprawozdawczości finansowej oraz wielkości podmiotu ubiegającego się o kredyt.

Ocena sytuacji finansowo-ekonomicznej przedsiębiorcy, jako podstawa do określenia jego zdolności kredytowej, może przebiegać w następujących etapach:

- zebranie i zweryfikowanie zestawu dokumentów oraz informacji charakteryzujących sytuację finansowo-ekonomiczną przedsiębiorcy,
- przeprowadzenie analizy sytuacji finansowo-ekonomicznej przedsiębiorcy,
- dokonanie punktowej oceny sytuacji finansowo-ekonomicznej przedsiębiorcy według ustalonego schematu przypisującego poszczególnym wielkościom finansowo-ekonomicznym określone wartości punktowe,
- kwalifikacja przedsiębiorcy do klasy ryzyka kredytowego na podstawie wyników oceny jego sytuacji finansowo-ekonomicznej.

Nieodłączną kwestią związaną z udzielaniem kredytów jest ustalanie i przejmowanie różnego rodzaju zabezpieczeń tychże kredytów. Ostrożność w tej kwestii oparta jest na „pesymistycznym” scenariuszu zakładającym brak spłaty zobowiązań przez kredytobiorców [2, s. 6-7]. Zabezpieczenie kredytu w takim przypadku stanowi w pewnym sensie gwarancję odzyskania zaangażowanych przez bank środków, jak również niezrealizowanych korzyści, jakimi niewątpliwie są odsetki naliczane za okres kredytowania. Praktyka bankowa wykształciła dwa zasadnicze rodzaje zabezpieczeń ze względu na ich jakość. Wyróżnia się zabezpieczenia wysoce skuteczne, czyli te, które w przyszłości zmniejszają podstawę naliczania ewentualnych rezerw celowych, oraz zabezpieczenia o mniejszej skuteczności, czyli takie, które nigdy nie będą zmniejszały podstawy naliczania rezerw celowych. Do najskuteczniejszych sposobów zabezpieczania spłaty kredytów należy zaliczyć prawnie ustanowione zabezpieczenia związane z rzeczami ruchomymi i nieruchomościami. Tego typu formy zabezpieczania spłaty kredytu w wysokim stopniu gwarantują bankowi możliwość odzyskania zaangażowanych środków, a

nawet należnych odsetek. Za przykład takiego rodzaju zabezpieczenia najbardziej może posłużyć instytucja hipoteki na nieruchomościach będących własnością dłużnika. Natomiast wszelkiego rodzaju zabezpieczenia o charakterze osobistym, czyli te związane z majątkiem poszczególnych osób zaangażowanych bezpośrednio lub pośrednio z kredytobiorcą, są często mało skutecznymi sposobami gwarantowania spłaty kredytów. Powodem takiej sytuacji jest niebezpieczeństwo związane z faktem, że w przyszłości majątek wspomnianych wcześniej osób może być niewystarczający na zaspokojenie wierzytelności banku, a w skrajnym przypadku majątek ten może w ogóle nie istnieć i bank może stracić wszystkie zaangażowane środki. W tej sytuacji najlepszym przykładem takiego zabezpieczenia są wszelkiego rodzaju weksle czy też poręczenia.

Obsługa udzielonych kredytów jest nieodzownym narzędziem szacowania ryzyka kredytowego i zarządzania nim. Jednym z podstawowych założeń tej obsługi jest bieżące gromadzenie informacji na temat aktualnej sytuacji ekonomicznej kredytobiorcy. Jednak samo gromadzenie informacji jest niewystarczające, potrzebna jest również weryfikacja uzyskanych informacji ze stanem faktycznym. Przyczyną takiej sytuacji może być celowe fałszowanie obrazu swojej sytuacji finansowo-majątkowej przez kredytobiorców, dlatego jest to ważne wyzwanie dla służb kredytowych banku, aby na podstawie zapisów księgowych u kredytobiorców oceniać ich sytuację, aby poprzez rzetelną ocenę minimalizować stopień rozbieżności między stanem faktycznym a tym, co zostaje przedstawione często w wersji „optymistycznej”. Narzędzia służące do oceny sytuacji ekonomicznej kredytobiorców są podobne, wręcz analogiczne, do tych, które wykorzystuje się do oceny na etapie rozpatrywania wniosku kredytowego.

Instytucje nadzoru bankowego nakazują prawnie ocenę zdolności kredytowej klientów ubiegających się o kredyt i bieżący monitoring sytuacji finansowej kontrahentów banku, którym udzielono kredytów. Monitoring ten jest podstawą do sporządzania klasyfikacji należności banku. Klasyfikacji tej powinny podlegać wszystkie produkty kredytowe, jak również zobowiązania pozabilansowe banku. Nadzorcy bankowi różnorodnie podchodzą do problemu klasyfikacji należności, pozostawiając bankom mniejszą lub większą swobodę w tym zakresie. Podstawową zasadą w większości systemów bankowych jest grupowanie poszczególnych kredytów do różnych kategorii należności. Najważniejszą przesłanką przy klasyfikacji należności jest terminowość w spłacie rat kredytowych, a dokładniej opóźnienie w spłacie tych rat. W zależności od długości tego opóźnienia zakłada się przedziały czasowe takiej ilości, ile z góry założono kategorii w klasyfikacji należności, przypisując każdej kategorii rosnąco jeden z przedziałów czasowych opóźnienia w spłacie. Opóźnienie w spłacie jest najłatwiejszą do oszacowania i zmierzenia przesłanką w klasyfikacji należności, lecz nie może być jedyną, gdyż nie pozwala na spojrzenie w przyszłość. Jest to natomiast jedyny wiarygodny miernik w przypadku należności z tytułu kredytów udzielonych na cele konsumpcyjne. Kolejną prze-

słanką będącą podstawą klasyfikacji należności jest bieżąca sytuacja ekonomiczna oceniana najczęściej na podstawie wspomnianych wcześniej różnego rodzaju wskaźników będących narzędziami analizy ekonomicznej firmy. Dodatkowo w ocenie sytuacji ekonomicznej firmy ważne są także mierniki jakościowe, jak postępowanie kadry kierowniczej i jej relacja z pracownikami.

### 3. Rachunkowość kredytowa

Rachunkowość banku w procesie zarządzania ryzykiem odgrywa w działalności banku kluczową rolę, dostarcza bowiem wielu bardzo ważnych informacji organom zarządzającym. Najważniejsze znaczenie dla odbiorców informacji ma sprawozdawczość finansowa sporządzana w sposób rzetelny i wiarygodnie przedstawiająca obraz składników majątku banku. Sprawozdawczość ta jest podstawą do kontroli działalności przez instytucje nadzoru, audytorów zewnętrznych, a także jest pierwszym elementem dla audytu wewnętrznego. Jednak sprawozdawczość finansowa nie jest jedyną częścią systemu rachunkowości banku mającą znaczenie w zarządzaniu ryzykiem banku. Bardzo ważną rolę odgrywają w tym przypadku zasady wyceny aktywów i pasywów. Wycena powoduje z jednej strony zmianę wartości poszczególnych składników, z drugiej strony odnoszona jest na wynik finansowy lub też zmienia wielkość kapitału z aktualizacji wyceny. Zarówno wynik finansowy, który po zatwierdzeniu częściowo przenoszony jest na kapitał zapasowy, jak i kapitał z aktualizacji wyceny to pozycje kluczowe dla szacowania zdolności banku do przetrwania na rynku. Drugim ważnym aspektem wyceny jest odpowiednie przedstawienie wiarygodnej wartości wszystkich składników, które brane są pod uwagę przy wyliczaniu wszystkich wymogów o charakterze wskaźnikowym. Rachunkowość banku jest więc bardzo szczególnym ogniwem w systemie bezpieczeństwa finansowego banku komercyjnego.

Zasady rachunkowości bankowej, znacznie odmiennej od rachunkowości typowych podmiotów gospodarczych, mają kluczowe znaczenie dla dostarczania rzetelnej informacji związanej z sytuacją finansową banku komercyjnego oraz wszelkimi zagrożeniami jego bezpieczeństwa finansowego. Przestrzeganie zasad rachunkowości jest przejawem zwiększenia bezpieczeństwa sektora bankowego pod warunkiem rzetelnego dostarczania informacji o prowadzonej działalności. Zagrożeniem dla rzetelności informacji jest często świadome fałszowanie obrazu sytuacji finansowej banku w celu ukrycia niekorzystnych przejawów jego działalności. Dlatego właściwie stosowane zasady rachunkowości pozwalają na dostarczanie wiarygodnych informacji o bezpieczeństwie finansowym banku zawartych w sprawozdawczości bankowej [1, s. 26].

Rachunkowość kredytów skupia swoją uwagę na szczegółowych zasadach zapisów księgowych oraz metod i sposobów stosowanych przy ostrożnej wycenie kredytów, zwłaszcza będących w sytuacji zagrożonej. W przypadku wyceny kredy-

tów pojawia się zagadnienie wartości rzetelnej nabytego kredytu, stanowiącej sumę wszystkich czynników związanych z nabyciem tegoż kredytu. W zakresie kredytów będących w sytuacji zagrożonej w momencie zidentyfikowania wątpliwości co do terminowej spłaty kredytu należy natychmiast uwzględnić to w ewidencji księgowej. Uwzględnienie to przejawia się w formie zmniejszenia wartości netto kredytu dwoma sposobami: utworzeniem rezerw celowych lub też spisaniem w straty części należności. Najważniejszym wymogiem jest, aby zmniejszenie to obciążało rachunek zysków i strat okresu, w którym nastąpiło zidentyfikowanie zagrożenia. Kredyty zagrożone powinny być wyceniane według kwoty możliwej do uzyskania – jest to zastosowanie pojęcia wartości rzetelnej przy kredytach. W przypadku zabezpieczeń kredytów wartość rzetelna będzie ewentualną ceną możliwą do uzyskania w przyszłości w przypadku przejęcia lub też sprzedaży tegoż zabezpieczenia, cena sprzedaży musi być jednak skorygowana o ewentualne koszty związane z przejęciem oraz sprzedażą przedmiotu zabezpieczenia. Nieodłącznym zagadnieniem związanym z kredytami będącymi w sytuacji zagrożonej są rezerwy celowe. Komitet Bazylejski przewiduje adekwatność rezerw celowych i ogólnych na poziomie wystarczającym na pokrycie wszystkich ewentualnych strat związanych z zagrożonymi kredytami. Zapewnienie tej adekwatności pozostanie jednak w gestii banku, który ma możliwość sterowania rezerwami ogólnymi, gdyż tylko te nie są powiązane z konkretnymi kredytami, lecz ogólnie z działalnością kredytową banku [5, s. 15]. Jest to kolejny obowiązek nakładany na kierownictwo banku, który ma zapewnić adekwatność rezerw banku.

Ostatnim zagadnieniem jest ewidencja dochodów odsetkowych od udzielonych kredytów. W przypadku kredytów w sytuacji „solidnej”, czyli tych, które nie są zagrożone, dochody powinny być księgowane na podstawie zasady memoriałowej w okresach, których dotyczą. Natomiast w przypadku odsetek od kredytów w sytuacji zagrożonej nie powinno się wykazywać ich w przychodach.

Ewidencja księgowa kredytów nie jest jedynym elementem rachunkowości kredytowej. Istotną rolę odgrywają również zasady sporządzania i udostępniania informacji na temat kredytów. Sprawozdawczość w sposób wyczerpujący musi dostarczać pełnego obrazu działalności kredytowej banku, co niestety wiąże się z rozbudowaniem tej sprawozdawczości. Informacje związane z kredytami powinny być udostępniane w podziale na kategorie odbiorców. Wśród głównych kryteriów podziału należy wymienić podział ze względu na sektory gospodarki, z których wywodzą się kredytobiorcy, jak również podział ze względu na formę prawną kredytobiorców. Dodatkowo informacje o kredytach powinny być udzielane na podstawie kryterium geograficznego, minimalnym wymogiem w tym zakresie zaś jest podział na kredyty związane z podmiotami krajowymi oraz zagranicznymi. Komitet Bazylejski nakłada obowiązek informowania o każdym przypadku dużej koncentracji ryzyka kredytowego udzielonych kredytów jednemu podmiotowi, grupie podmiotów lub ewentualnie koncentracji związanej z danym typem odbiorców (np.

gdy znaczna część portfela kredytowego dotyczy tylko i wyłącznie kredytów na cele konsumpcyjne). Ostatnim wymogiem stawianym sprawozdawczości w zakresie udzielonych kredytów jest obowiązek udostępniania informacji związanych z kredytami, co do których zaprzestano naliczania odsetek, oraz o kredytach w sytuacji zagrożonej, które uległy restrukturyzacji w danym okresie.

#### 4. Ryzyko kredytowe a upadłość banku

Sektor bankowy w Polsce w ostatnich latach cieszy się względną stabilnością rozwoju działalności w zakresie nowych obszarów bankowości. Stabilność systemu bankowego należy zdefiniować jako zdolność do zachowania płynności finansowej oraz zdolność do pokrywania strat i ryzyka nieodłącznie towarzyszącego ich działalności z funduszy własnych banku. Pojęcie pokrycia oznacza zachowanie wypłacalności uzależnionej od dwóch zasadniczych warunków: zewnętrznych uwarunkowań instytucjonalnych systemu bankowego oraz wewnętrznej sytuacji finansowej banku. Do podstawowych przesłanek wskazujących na złą sytuację finansową banku można zaliczyć następujące symptomy [4]:

- znaczne zmiany polityki strategicznej (przejawiające się podejmowaniem coraz większego ryzyka),
- spadek zysku,
- powstanie straty,
- zmniejszenie wartości funduszy własnych,
- znaczny wzrost sumy bilansowej (przede wszystkim z tytułu zwiększenia depozytów),
- pogorszenie się jakości portfela kredytowego przejawiające się we wzroście należności zagrożonych w należnościach ogółem,
- oferowanie coraz wyższego oprocentowania depozytów w celu pozyskania środków za wszelką cenę,
- rezygnacja z usług danego banku przez znane osobistości,
- rezygnacja z pełnienia funkcji w zarządzie bądź też w radzie nadzorczej banku przez osobistości cieszące się autorytetem w dziedzinie bankowości.

Nie wszystkie wymienione symptomy można zaobserwować na podstawie sprawozdawczości banku, zwłaszcza śródrocznej. Należy również zauważyć, że wystąpienie symptomów, zwłaszcza pojedynczych, nie świadczy jeszcze o zagrożeniu. Nawet największym bankom zdarza się ponieść stratę i nie jest to wcale przesłanką, że w najbliższym czasie może dojść do upadłości tych banków. Również nagły wzrost udziału depozytów nie świadczy o fakcie zbliżającej się upadłości, wzrost ten może być bowiem związany np. z nową strategią banku w celu osiągnięcia zamierzonego udziału w rynku np. klientów detalicznych. Na pewno pogorszenie jakości portfela kredytowego jest zawsze przesłanką negatywną i w tym wypadku instytucje nadzoru bankowego powinny bardzo szybko reagować na sytuację takiego

banku poprzez obserwację pogarszającej się sytuacji, a następnie poprzez ewentualną ingerencję w procedury kredytowe banku i zasady zarządzania ryzykiem kredytowym przez dany bank. Ostatecznym wynikiem działalności instytucji nadzorczych jest wymuszenie na banku pewnych działań w celu poprawy jego sytuacji finansowej.

## 5. Podsumowanie

Upadłość banku nie jest zjawiskiem, które tak łatwo zaobserwować. Zazwyczaj pierwszym symptomem świadczącym o jej zbliżaniu się jest przede wszystkim pogorszenie się jakości portfela kredytowego. Można oczywiście stwierdzić, że same kredyty to przecież nie całość aktywów banku. Na podstawie danych z działalności banków komercyjnych w Polsce stwierdza się ponad 60% aktywów jako należności. Gdy coraz więcej z nich staje się „złymi” kredytami, oznacza to, że przestają być aktywami pracującymi.

Zmniejszenie wyniku finansowego banku w związku z pogorszeniem się jakości portfela kredytowego przejawia się w dwóch fazach, które w zasadzie następują równolegle. Pierwsza z nich to utworzenie rezerw na należności zakwalifikowane do kategorii zagrożonych. Drugą fazą, dotyczącą zmniejszenia wyniku finansowego ze względu na spadek jakości portfela kredytowego, jest eliminacja z wyniku finansowego odsetek zapadłych i niespłaconych od należności zakwalifikowanych do zagrożonych. Przekwalifikowanie należności do kategorii zagrożonej powoduje zmniejszenie wyniku finansowego o ujęte już w nim i jeszcze niespłacone odsetki od tych należności. Wysięgowanie tych odsetek może nastąpić dwojako: poprzez zmniejszenie przychodów, jeżeli zostały one naliczone w tym samym roku obrotowym, w którym nastąpiło przekwalifikowanie należności do wyższej kategorii ryzyka, lub też poprzez zwiększenie kosztów związanych z korektą wyniku finansowego roku ubiegłego w przypadku, gdy naliczenie i przekwalifikowanie nie nastąpiły w tym samym roku obrotowym. Odsetki od należności zagrożonych traktowane są w myśl przepisów o rachunkowości jako przychody zastrzeżone, które mogą w przyszłości stać się ponownie normalnymi przychodami, ale dopiero w momencie ich spłaty lub też w przypadku innego rodzaju zaspokojenia należności banku związanych z udzieleniem kredytu (np. w wyniku realizacji przez bank umowy przewłaszczenia przedmiotu stanowiącego zabezpieczenie spłaty kredytu).

## Literatura

- [1] Olchowicz I., Taczała A., *Sprawozdawczość finansowa*, Difin, Warszawa 2002.
- [2] Przybylska-Kapuścińska W., *Zarządzanie ryzykiem i płynnością banku komercyjnego*, Akademia Ekonomiczna, Poznań 2001.
- [3] Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, DzU 1994 nr 121, poz. 594, ze zmianami.

- [4] Zaleska M., *Prognozowanie upadłości banków na podstawie ich sprawozdawczości*, „Bezpieczny Bank” 2001, nr 3/4.
- [5] *Zasady dobrej praktyki bankowej w zakresie rachunkowości kredytów i udostępniania informacji o kredytach*, Komitet Bazylejski ds. Nadzoru Bankowego, Bazylea, lipiec 1999.

## CREDIT RISK COSTS IN THE BANK

### Summary

Bank accounting in the process of managing risk related to bank operations is of key importance, as it provides managing bodies with a number of important pieces of information. Financial reports prepared in a reliable way and presenting the picture of elements of assets of a bank in a credible manner are of greatest importance to recipients of information. Such reporting is the basis of control of operations performed by supervisory institutions and external auditors as well as constitutes the basic element of internal audit. However, financial reporting is not the only element of the bank accounting system that is important in bank risk management.